

Eräs Venäjä- tutkimuksen myytti

T a i s t o T o l v a n e n

Venäjä-tutkimukseen liittyy koko joukko kliseitä ja myyttejä – vuosisataisia ja uudempia ja niitä syntyviin poliittisiin tarpeisiin modifioituja, usein kirjailijoiden ja filosofien liikkeellepanemia tai heidän sanomisistaan tarkoituksella ajankohtaiseen poliittiseen tilanteeseen tai ilmiöön muokattuja. Eräs tällainen, yhä elävä ja ahkerasti käytetty, on runoilija Fjodor Ivanovitš Tjuttševin ajatus Venäjästä jonakin erikoisena, ainakin läntiselle ihmiselle avautumattomana suureena, jota ei voida ymmärtää ja käsitellä muihin maihin sovelletuin kriteerein, ja jota näin ollen pitää vain pyrkiä ymmärtämään ja uskomaan siihen. Mikä oli tällaisen abstraktin, elämän realiteetteja hylkivän näkemyksen tausta?

Fjodor Ivanovitš Tjuttšev (1803–1870) tunnetaan merkittävän ja arvostetun runoilijantyönsä ohella myös poleemisena ajattelijana, yhteiskuntafilosofina, eurooppalaiseen keskusteluun aktiivisesti osallistuneena keskustelijana. Hänen filosofiansa rakentui suoraviivaisesti ja muuttumattomasti slavofilisille, Venäjän yksinvaltiutta ja ortodoksisen kirkon roolia korostaville näkemyksille – faktisesti hän oli tämän oppisuunnan

keskeisiä rakentajia ja sitkeitä, jopa aggressiivisia puolustajia, jonka vaikutus tsaari Nikolai I:een, ”Euroopan santarmiin”, oli suuri. Kun läntistä Eurooppaa ravisteli vallankumousten, liberaalien aatteiden, erilaisten kansanliikkeiden aalto ja kun itäisen ja roomalaisen kirkon vuosisatainen kiista oli uudelleen kärjistynyt, oli konflikti Tjuttševin edustaman idän ja läntisten lähtökohtien välillä väistämätön. Nimenomaan tästä onkin haettava selitystä Tjuttševin kritiikkittömään Venäjä-uskoon, jonka hän siis kehotti läntisenkin maailman omaksumaan.

Tämän Venäjä-uskonsa runoilija esitti 28.11.1866 päivätyssä runossaan:

Järjellä ei Venäjää voi ymmärtää,
Yhteisellä mitalla ei mitata.
Sillä on erityinen luonne,
Venäjään voi vain uskoa.
(Tjuttšev 2007, 174.)¹

Venäjä merkitsi Tjuttševille erityistä maailmaa, jonka kohtalo oli ennakolta määrätty ja jonka tarkoitusperää ihmisjärki ei voinut ymmärtää. Tjuttševin elämäkerrankirjoittajan I.S. Aksakovin mukaan tämä vakaumus Venäjän ylimmästä historiallisesta kutsumuksesta ja usko sen tulevaisuuteen hallitsivat Tjuttševia itsepintaisesti ja rajoituksitta aikaisista vuosista viimeiseen hengenvetoon, luonnonvoiman kaltaisena, kuten Aksakov toteaa.

Tjuttšev ei suostunut näkemään Nikolai II:n sortopolitiikkaa, maaorjuutta, maaseudun loputonta köyhyyttä: hän näki Venäjän todell-

lisuuden, sen ”alistuneen alastomuuden” läpi jonkin ylevän, kalliin aarteen:

Nämä köyhät kylät,
Tämä paljas luonto –
Meidän oma kärsivällinen maamme,
Sinä Venäjän kansan maa.

Ei ymmärrä eikä huomaa
Vierasheimosen korskea katse,
Mikä kuultaa ja salaa loistaa
Sinun alistuneessa alastomuudessasi.
(Tjuttšev 2007, 137–138.)

Mikä tämä piilossa oleva, salaa loistava aarre oli, sitä hän ei pystynyt konkreettisesti selittämään, mutta voidaan olettaa hänen tarkoittaneen sillä hänen filosofiansa keskeistä lähtökohtaa – ajatusta ”venäläisestä hengestä”, Venäjän kansan ortodoksiseen uskoon perustuvasta nöyryydestä, sielukuudesta, sydämellisyydestä – tätä ilmaiseva venäjän sana *zaduševnost* on vaikeasti käännettävissä. Nimenomaan ortodoksisen kirkon tuli olla perustana Venäjän henkiselle yhtenäisyydelle ja sen, kuten hän sanoo, luonnolliselle omaperäisyydelle. Tämä Venäjän muodostama oma, yhtenäinen, omaa orgaanista elämää elävä maailma ja Venäjän kansan ”nöyrä kauneus” kontrastoituu voimakkaasti maallistuneeseen, vallankumouksien ja liberaalien aatteiden repimään läntiseen Eurooppaan.

Tämä konflikti leimaa Tjuttševin poliittis-filosofiset kirjoitukset, hänen tsaarille toimittamansa muistiot, kansainväliselle yleisölle tarkoitetut pamfletit, kirjeenvaihdon ja on siitä heijastumia myös hänen runoudessaan. Seuraavassa esitän yhteenvedonmaisesti keskeiset kohdat hänen näkemyksistään tähän konfliktiin liittyen.

Tjuttševin mukaan Venäjä oli 1800-luvulla lähestulkoon ainoa eurooppalainen maa, joka pyrki elämään ”Jumalan kanssa”, säilyttämään ylimmän vallan ”jumalaisen legitimitetin” itsevaltiudessa. Ortodoksisuus oli pysyvä valtiolaitoksen perustana, jonka varaan poliittiset, juridiset ja muut instituutiot rakentuvat.

Rajoittamattoman tsaarinvallan kannattajana Tjuttšev varoitteli sitä kadottamasta tätä yhteyttä uskontoon kehottaen säilyttämään asiaankuuluvan subordinaation ja hierarkkisuuden kirkon ja valtiolaitoksen välillä. Vain näin Venäjä pystyy säilymään vapaana ”yleisestä läntisestä pimenyksestä”, kansallisen liikehännän, nihilististen ja muiden vallankumouksellisten ajatusten ja liikkeiden vaikutteista. On asetettava läntistä ”aggressiivista rationalismia” vastaan, suojeltava alkuperäistä kansan uskontoon ja sen yhteyteen ylimpään valtaan perustuvaa ”vaistoa” – nyt tämä yhteys on katoamassa hallitusten ja virkamieskunnan edustaessa yhä suuremmissa määrin materialistisia arvoja.

Tässä ei ole tarpeen syventyä Tjuttševin käsityksiin älymystön tai lehdistön roolista (hän toimi pitkän aikaa maan sensuurikomitean jäsenenä) – riittää kun todetaan hänen sopeutaneen ne yllämainitun ”pyhän itsevaltiuden” konseptioon sitä palvelevina ja sille alistettuina välikappaleina. Tjuttšev puolusti ajatteluaan johdonmukaisesti, itsepintaisesti eikä epäröinyt yrityksissään saada läntinen Eurooppa ymmärtämään tätä Venäjän olemusta; hän antoi suoria neuvoja vaikkapa Puolan kapinan hoitamisesta ja erityisesti saksalaisille ruhtinaskunnille valankumouksensaattien tukahduttamisesta.

Pamfletissaan 12.4.1848 Tjuttšev puolustaa ”itäistä imperiumia”. Hän polemisoi läntisessä Euroopassa esitettävää väitettä Venäjän hengetömyydestä, sen pinnallistamista pelkäksi aineelliseksi mahdiksi. Venäjää voidaan ymmärtää vain kun se itse ymmärtää itseään, sivistyksensä, valtiollisen filosofiansa, ylipäätään olemassaolonsa perustan kautta. Kun Venäjä oppii itse ymmärtämään tämän, se pakottaa myös lännen hyväksymään tämän lähtökohdan.

”Itäinen imperiumi” – siis Venäjä – on Rooman vallan suoraa jatkumoa, joka ei perustu yksittäisten vallanpitäjien varaan, vaan oman, kristillisyyden määrittämään ja pyhittämään valtaperiaatteeseen. Itäinen kirkko on Tjuttševin mukaan nimenomaan yleinen kirkko – nimenomaan roomalainen kirkko on ollut ja tulee olemaan sen perusvastustaja.

Tjuttšev esittää – tuskin yllättävästi kielteisen – käsityksensä Rooman kirkon ”vallananastuksesta”, noitarovioista, inkvisitiosta, väkivallasta, sen synnyttämästä harhaopista eli luterilaisuudesta.

Yhtä suuri ja vahingollinen on ollut Rooman poliittinen vaikutus – se on murentanut Saksan yhtenäisyyden uskonpuhdistuksen kautta ja estänyt yhtenäisen laillisen kansallisen vallan aikaansaamisen maassa. Ranskassa Rooma tuhosi Port Royalin – jansenismin työssijan – ja näin sen aidosti kristillisen, itsenäisen kansallisen kirkon. Slaavilaiselle maailmalle läntinen kirkko muodostui luonnolliseksi viholliseksi jo perusluonteensa vuoksi. Böömissä ja Puolassa se käynnisti kuolemantaistelun niiden kansallista henkeä vastaan.

Entä protestantismi perinteistä katolisuutta vastaan? Vastauskonpuhdistus on voimakas; katolisuus sinänsä säilyy voimakkaana, mutta historian muistot Rooman poliittisesta vallasta tulevat vieraannuttamaan ihmiset siitä. Jälleen kerran – pelastus on ainoassa oikeassa, oikeakirkollisessa uskonossa, ortodoksisuudessa.

Läntiset yritykset valloittaa nyt – 1800-luvulla – slaavilaiset heimot puolelleen, myös turkkilaisien avulla, on tuomittu epäonnistumaan samalla tavalla kuin 1200-luvulla. Itäinen imperiumi on ollut lännelle aina arvoitus: sitä on paneteltu sitä ymmärtämättä. Hyvänä esimerkkinä on markiisi de Custine’in Venäjä-kirja, vihan ja kaksinkertaisen tietämättömyyden kyllästävä teos.

Itäinen kirkko on voimakas myös alueilla, jossa Venäjän ei ole onnistunut saada poliittista valtaansa vahvistettua. Missä on ortodoksinen kirkko, siellä on – muodossa tai toisessa – myös Venäjä läsnä. Jopa Kreikan vapaustaistelun 1830–1840 -luvulla Tjuttšev selittää yrityksellä palata yhteisen kirkon helmaan: tämä, samoin kuin läntisten slaavien sielusta käytävä taistelu, ei kuitenkaan ole tärkeintä. Tärkeintä on Venäjän itsensä usko: itäinen kirkko on ortodoksinen imperiumi, ekumeenisen kirkon laillinen perillinen.

Idän ja lännen erimielisyyksien ydin on nimenomaan tässä: Venäjän on syvemmin ja aidommin tunnettava sen historiallisen olemassa-

olon ja sen vaikutuksen perusta – uskonnollinen ja maallinen. Läntinen Eurooppa on vuosisatoja tottunut näkemään itsessään ainoan eurooppalaisen henkisen lähtökohdan; tämä on väärin, sillä itäinen Eurooppa on puolet siitä, ”sen sisar”. Tjuttšev ehdottaakin valistustyön voimistamista läntisessä Euroopassa, venäläisen lehdistön levittämistä ja ainakin implisiittisesti ehdottaa itseään tämän valistustyön johtoon.

Pamfletissaan *Venäjä ja vallankumous* hän asettaa nimenomaan läntisen kansallisen liikkeen, jonka hän näkee yksinomaan vallankumouksellisenä, Venäjän viholliseksi: niiden välillä mikään sovinto tai sopimukset eivät ole mahdollisia – yhden elämä merkitsee toisen kuolemaa. Kuusikymmentä vuotta (artikkeli kirjoitettiin vuonna 1848 tsaaria varten) on vallankumouksen henki mellastanut pitkän Eurooppaa: Ranskan vallankumous kohotti yksilön, minän, politiikan ja yhteiskunnan perustaksi; se on varastanut uskonolta veljeyden käsitteen; sitä ovat seuranneet Ranskan helmikuun vallankumous, Puolan kapina, Saksan liikehdintä ja hajojaminen pieniksi valtiomuodostelmiksi. Väitteet siitä, että vallankumouksellinen liike olisi onnistuttu taltuttamaan ”perustuslaillisilla loitsuilla” ovat naurettavia; vallankumouksellisten mielialojen tunkeutuminen yhteiskuntaan ja sovintopolitiikka niiden kanssa ovat vain lumelääkettä, mikä ei voi estää sairauden etenemistä.

Ydinasiassa on Saksa: vuosisadan syöpä on syvimmillään Saksassa, joka on kritiikittä toistanut helmikuun vallankumouksen omassa maassaan. Saksassa ihmiset sanovat pyrkivänsä kansan yhtenäisyyden vahvistamiseen – vallankumous vääristää tämän päämäärän. Olisi pitänyt rakentaa vanhan varaan: kolmenkymmenen vuoden aikana Saksa on rakentanut toimivan poliittisen organismin kahden keskeisen valtion, Preussin ja Itävallan, yhteisymmärryksessä. Liiton hajottaminen Venäjän kanssa oli kohtalokas virhe; nyt vallitsee anarkia, Saksa on lyöty, maineeton, Preussi tuhoutumassa Puola-politiikkansa vuoksi, Reinin konfederaatio pyrkii syntymään uudelleen. Kaikki tämä johtuu Ranskan vallankumouksesta – tämä

sosiaalinen vallankumous on nyt kasvamassa poliittiseksi kumoukseksi Saksassa. Tjuttšev suhtautuu epäillen tuolloin käynnissä olleeseen Frankfurtin Saksan yhtenäisyyttä pohtineeseen konferenssiin tasavalta-ajattelun määritellesä nyt – näin Tjuttšev – tahdin.

Näiden suuntausten tähtäimessä on uusi ristiretki Venäjää vastaan: vallankumous kaipaa ratkaisevaa taistelua, joka käytäisiin Puolassa. Kaikki pelkistyy uskontojen taisteluun: Böömissä, Puolassa, Unkarissa, joka näkee itsensä slaavilaisten heimojen ympäröimäksi, niiden vangiksi. Venäjän tehtävä ei ole koskaan näyttäytynyt näin selvänä, sen on suojeltava slaavilaisia heimoja: Kaarle Suuren Eurooppa, vuoden 1815 sopimusten Eurooppa, Rooman paavikunta, läntiset kuningaskunnat, katolisuus ja protestantismi – kaikki ovat tuhoutuva uudessa maailmanpalossa.

”Ja kun me tuon suurenmoisen tuhon yllä näemme vielä valtaisamman Imperiumin, joka purjehtii esiin pyhän Nooan arkin lailla, kuka uskaltaa epäillä sen oikeutusta, ja kuinka me, sen lapset, voisimme osoittaa epäuskoa ja pelkuruutta?” innostuu Tjuttšev maalaillemaan.

Pamfletti *Rooman kysymys* oli Tjuttševin vastine eurooppalaiseen keskusteluun, jossa Itä-Euroopan kirkkoa syytettiin pyrkimyksestä esiintyä uskonnollisen ja henkisen totuuden ainoana säilyttäjänä: se on symbioosissa maallisen vallan kanssa tukien ja palvelen sitä, kun taas katolinen kirkko käyttää maallisen vallan palveluksia hyväkseen. Itäinen kirkko pyrkii muuttamaan maailman uskonnollisen ja samalla valtopoliittisen akselin. Tjuttšev vastasi syytöksiin kiivaasti – niin kiivaasti että omatkin, muu muassa slavofiilien keskeisen käsitteen *sobornost* käyttöönnönnäntä filosofi A.S.Homjakov – esittivät epäilyjä sen sopivuudesta ei ainoastaan läntiselle lukijalle, vaan myös pietarilaiselle kuulijakunnalle.

Protestantismia ei Tjuttšev tässäkään pidä elinkelpoisena, suuntaa antavana, uutta luovana: vain roomalaiskatolisella kirkolla on – jos ylipäätään on – edellytyksiä pitää yllä kristillisyyden rakennetta. Katolinen kirkko on kuitenkin

maallistumassa – liberaalit ja puoliliberaalit pyrkimykset kirkon sisällä ovat omiaan auttamaan vallankumouksellisten ajatusten leviämistä. Maallistuminen merkitsee kapitulaatiota.

Roomalaisen ja kreikkalaisen kirkon vuosisatainen kiista ei ole kiistaa kahden kirkon välillä – onhan ekumeeninen kirkko yksi – kiista on eri suuntiin kulkeneen kahden maailman, ”kahden ihmiskunnan” välillä. Länsi-Euroopassa ajettu kansanvalta on inhimillisen *minän* voimaan perustuva ylivaltaa, jonka instituutiot ovat sen poliittisia välikappaleita. Uskonto on korvattu vallankumouksella, vaikka nimenomaan uskonnon tulisi olla, symbioosissa valtiovallan kanssa, sen eettinen ja moraalinen ohjeistaja.

Yhteenvedonomaaisessa kirjoituksessaan *Venäjä ja länsi* Tjuttšev toistaa ylläesitettyjä näkemyksensä konkretisoiden niitä mm. Herzenin kirjoituksiin, helmikuun 1848 vallankumoukseen, Unkarin tapahtumiin liittyen. Sanoma pysyy samana: vallankumous on tulosta siitä, että läntinen Eurooppa on hylännyt uskonnon.

Tjuttševin ajama jyrkkä slavofiilinen filosofia heijastuu myös hänen runoudessaan. Vuonna 1820 käsikirjoituksena levinneessä runossaan hän kritisoi – siis jo nuorukaisena – ainakin välillisesti Puškinin *Oda na vol’nost* (Oodi vapaudelle) -runoa:

Bardi! Tsaarin brokadin alla
Taikalyyrallasi
Pehmitä, älä pelästytä sydämiä!
(Tjuttšev 2007, 154.)

Dekabristien liikkeen hän tuomitsi runossaan *14-oje dekabrja 1825* (14 joulukuuta 1825); runossaan *Prorotšestvo* (Ennustus, 1854) hän intoutui ylistämään panslavistista aatettaan niin palavasti, että tsaari itse käski poistamaan siitä kohdan:

Bysantin kruunua ja valtiikkaa
teidän ei onnistu riistää meiltä!
Venäjän yleismaailmallista kutsumusta –
Ei! Te ette onnistu patoamaan!

Vasta silloin täydellisesti voittaneena,
Yleismaailmallisessa slaavilaisessa paljoudessa,
Kaivattu järjestys on palaava, -
Kun Venäjä ja Puola tekevät sovinnon, -
Ei Pietarissa, ei Moskovassa,
Vaakaan Kioivassa ja Konstantinopolissa.
(Tjuttšev 2007, 162–163.)

Tsaari Nikolai I halusi sensuroida kirjailijoiden vapauden ilmauksia Puškinin ollessa tunnetuimman esimerkin; yllämainittu lienee ainoa tunnettu tapaus, jossa hän hillitsee kirjailijaa ”liiallisesta” innosta hänen omien aatteiden esilletuomisessa. Tjuttšev oli näin paavillisempi kuin paavi itse, mikä tekee entistä ymmärrettävämmäksi konfliktin hänen ja länsieurooppalaisen yleisön välillä.

Tässä konfliktin syvyydessä lieneekin selitys Tjuttševin kehotukselle suhtautua Venäjään ei rationaalisella, järjellä ymmärrettävällä tavalla, vaan abstraktin, metafysisen uskon avulla. Runon kirjoittamisen aikoihin, 1860-luvun puolivälissä, olivat Tjuttševin vastustamat ideologiset suuntaukset jo pitkälti realisoituneet läntisessä Euroopassa ja alkoivat ne tehdä itseään tiettäväksi myös itsessään Venäjällä – Turgenevin *Isät ja lapset* ilmestyi vuonna 1862. Venäjän julistaminen mahdottomaksi ymmärtää ja kehotus vain uskoa siihen merkitsi näin luovutusta

ideologisessa taistelussa, tappion tunnustamista – muuten tuota reaalille maailmalle vierasta päätelmää on vaikea ymmärtää.

Tjuttševin dogmista on johdettu myös muita Venäjään ja sen politiikkaan sovellettuja ajatusmalleja. Suoraan hänen ajatteluaan jatkaa väittämä, jonka mukaan Venäjä on erikoistapaus, oma maailmansa, johon ei voida soveltaa muihin maihin käytettyjä kriteerejä. Esimerkiksi Venäjän demokratisointiin liittyen on viitattu siihen, että Venäjä ei ole kypsä länsimaiseen demokratiiaan presidentti Medvedevinkin hahmotellessa Venäjälle länsityyppistä demokratiaa vasta kolmen, neljän vuosikymmenen tähtäyksellä.

Putinin autoritääristä hallintoa on puolusteltu sillä, että venäläiset ovat vaihtaneet vapauden aineelliseen hyvinvointiin; Venäjää voidaan toisen väittämän mukaan reformoida, sen historiallinen kokemus huomioon ottaen, vain ylhäältä päin voimakkaan keskusvallan toimesta; Venäjän liberalisointi johtaisi, tämän teesin mukaan, anarkiaan tai diktatuuriin.

Myös nämä Tjuttševin ajattelua jatkavat väittämät ovat abstrakteja, todistamattomia, tiettyjä poliittisia ratkaisuja puolustelemaan tarkoitettuja. Kun niitä kuitenkin käytetään yhä argumentteina käytävässä Venäjää koskevassa poliittisessa keskustelussa ja käytännön toimissa, on paikallaan palata niihin tarkemmin erikseen.

Viitteet

1 Suomenokset artikkelin kirjoittajan.

Lähteet

Falikov, I. (2003), Duša, prozrevšaja Rossiju (K 200-letiju so dnja roždenija Fjodora Tjuttševa). – *Kul'tura* 48, 14–25.
Kožinov, V.V. (1993), Sobornost poezii Tjuttševa. – *Naš sovremennik* 12, 167–172.

Tjuttšev, F.I. (1976), *Političeskiye stati*. Paris: YMCA-Press, 1976.

Tjuttšev, F.I. (2007), *Rossija i Zapad*. Izd. Kul'turnaja revoljutsija, Respublika. Moskva, 2007.